

КЛЕПКО Сергій Федорович,
*проректор із наукової роботи Полтавського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти
імені М.В. Остроградського, доктор філософських наук, доцент*

ЗЕМНА ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ЗРОЗУМІТИ БАГАТОВИМІРНУ ЛЮДИНУ НА ОСНОВІ КАТЕГОРІЇ «ЗЕМЛЯ»

Серед проблем філософії освіти інноваційної доби однією з головних є міра її конструктивності. У широкому сенсі конструктивність філософської концепції може бути інтерпретована як адекватна відповідність її елементів багатовимірній особистості. Концепцію структури багатовимірної особистості запропонував В.Ф. Моргун, виокремивши у ній п'ять наскрізних інваріантів: 1) просторово-часові орієнтації (на минуле, теперішнє, майбутнє); 2) потребнісно-вольові емоційні переживання (негативні, амбівалентні, позитивні); 3) змістовні спрямованості особистості (на діло, на суспільство, на себе); 4) рівні опанування досвідом (навчання, відтворення, творчість); 5) форми реалізації діяльності (моторна, перцептивна, словесно-розумова) [2]. У вузькому сенсі конструктивність філософської концепції, зокрема, філософії освіти може бути визначена як її змістовна спрямованість «на діло», що забезпечуватиме особистості гармонійну єдність її діяльності як на благо суспільства, так і «на себе».

Принцип конструктивності застерігає від зведення досліджень, репрезентації їх результатів лише до констатації фактів, до описовості і наказує шукати шляхи вдосконалення освітньої реальності і практик діяльності, доводити їхню корисність та ефективність, спрямовувати навіть на експериментальну перевірку. Сучасна філософія освіти здебільшого зорієнтована на безликого суб'єкта освіти і не дотримується принципу конструктивності логістики, що передбачає диспетчеризацію як стану освітніх систем, так і потоку публікацій, безперервне відстеження переміщення і зміни кожного об'єкта цього публікаційного потоку та оперативне коректування його руху; ретельне виявлення деталей усіх операцій методологічного забезпечення і транспортування генеративних і продуктивних для освіти ідей.

Диспетчеризація у випадку філософії освіти – це певна централізація контролю та діагностики стану освітніх систем, управління ними та невідкладне прийняття адекватних заходів у разі аварійних ситуацій. Роль диспетчерів філософії освіти виконують посібники і підручники з неї, за якими можна здійснювати виявлення якості її конструктивності. Адже посібник і підручник передбачають повідомлення читачу певного твердого і конструктивного у галузі знань залишку. Так, підручник із математики надає можливість навчитися розв'язувати якийсь тип задач, підручник із літератури розповість про теорію літератури і творчість певних письменників. Після вивчення кожного посібника у його читачів є перспектива використання його знань – чи то розв'язувати нові завдання, чи орієнтуватися в питаннях, наприклад, як лікувати хвороби, чи визначати, що десь знаходиться, чи як воно колись було. Якщо ми можемо уявити підручник з історії філософії освіти як перелік прізвищ філософів і назв їхніх концепцій і повідомлень про них, і можливо, влучних їхніх висловлювань, які повчальними є і нині, то чи існує філософія освіти як засіб розв'язування завдань, що постають перед учнем, учителем, студентом, керівником тощо? Тут не лише персональна проблема автора у знаннях і відборі матеріалу для такого посібника, а і пізнавальна проблема суспільства. Бо конкретний автор завжди чогось не знатиме, але при наявності конструктивної філософії освіти ми не повинні мати освіти з багатьма питаннями. І це не лише українська проблема. Що суттєвого ми не знаємо і не розуміємо в освіті, суспільстві, коли вони продовжують лише погіршуватися з року в рік? Тут можна розпочати говорити про прогрес, про доречність цього поняття до нашого часу, але вкажемо лише, що автор продовжує вірити у це поняття і його концепцію.

Хоча унаслідок прогресу «світ не стає легшим», як помітила Геді Ламар (1914-2000), австрійсько-американська акторка та винахідниця, бо «з усіма цими новими винаходами... люди почали більше спішити. А поспіх – це не найкращий шлях; для всього потрібен час – для роботи, для гри, для відпочинку». У біографіях знаменитої акторки без подробиць зазначається, що «окрім кіно, Геді Ламар займалася наукою», але залишається загадкою, як Геді Ламар вдалося розробити технологію «стрибкоподібного перетворювання частоти», що надавала змогу на відстані керувати торпедами. Але ніби незаперечним є факт, що у серпні 1942 Ламар та її співавтор, авангардистський композитор Антейл отримали у США патент під номером 2292387 «Секретна система зв'язку (Secret Communication System)». Цей патент, хоча вчасно і не був оцінений як внесок у

розвиток науки, згодом став основою для зв'язку з розширеним спектром, що сьогодні використовується всюди, від мобільних телефонів до Wi-Fi та GPS.

У наш час, що інколи визначається як інноваційна доба, в якій і Wi-Fi під натиском безлімітного мобільного Інтернету і більш сучасних технологій бездротової передачі даних втрачає популярність і ризикує незабаром стати раритетною технологією, водночас, повідомляє Євроньюс, 4 млрд. людей світу живуть без поштових адрес, тому не можуть відкривати рахунки в банках або скористатися поштою. Таким людям, котрі живуть без поштових адрес, Євроньюс радить скористатися відповідним смартдодатком, що допоможе віднайти їх місце перебування (30.06.2015).

Видається, у час інноваційної доби, коли половина людства ще не має адрес, коли українське суспільство у ціннісній і управлінській катастрофі, філософія освіти повинна віднайти свій конструктивний початок, щоб допомогти вийти з пастки катастрофи особистості і суспільству як системі соціальних систем. Зрозуміло, для такого виходу потрібна політична воля. А якщо її немає і навіть на горизонті вона не бачиться? Інноваційна доба не нівелює визначення нашого часу як *liquid modernity* – «тягучої сучасності» Зигмунта Баумана, коли все розмито і немає кордонів між принципами та нормами, немає ні друга – ні ворога, ні миру – ні війни, ні закону – ні беззаконня; все змішується в час «постправди» (див. для прикладу про «гібридну війну» проти природної системи землеробства [3])...

Тоді вихід єдиний – кожному ставати філософом власної освіти, яка допоможе розв'язувати проблеми у суспільстві з гібридними проблемами і пануванням постправди.

Сьогодні популярно говорити про відродження антропоцентризму, утвердження синергетичного розуміння людиномірності розвитку, становлення екосистемних цінностей, постнекласичну методологію, основою якої вважається антропний принцип. Утім, варто було розглянути цей принцип не догматично, повторюючи аргументи його апологетів, а врахувати і протилежну точку зору, яку висловив, наприклад, Вольфганг Вельш у статті 2009 року «*Zur geistigen Situation der Zeit – ein Weckruf*» («Для духовної ситуації часу – дзвінок для пробудження»). Вельш вказує: «Антропний принцип повів у хибному напрямку. Перш, ніж світ розуміти з людини, потрібно розуміти людину зі світу – і це змінює всю гру: від відірваної від життя якості потойбіччя до мирського, від антропоцентризму – до світової структури, від ідіосинкразії до об'єктивності і від антропної вузькості – до дихання світу. Антропний

принцип відслужив свою мету. Новий спосіб мислення може прибувати».

Очевидно, найбільша проблема освіти – це повідомлення учням і студентам істини. Їм дається багато інформації і повчань, але не розкривається істина землі, життя, політики, людини, не повідомляється про складність життя, а тим, хто має цю складність, не надається відповідна допомога. Земля і істина, грішне і праведне, земля і небо, переростають у проблемні категорії філософії освіти: місто і село, дослідження і управління, географія і дорога; сад і біополітика; генографія і Гея; суспільство ризику і надійне суспільство; зміст освіти і класифікація наук, алфавіт та інновація; зрештою, любов і мудрість.

Із наростанням військових протистоянь і напружень у світі активізувалися «геофілософські» дослідження. Узагальнюючи версії поняття геофілософії, про неї можна говорити як про пошук людиною свого місця у світі та «території» для цього місця – як буквально, так і в переносному сенсі. Геофілософія – це певна суспільна чи індивідуальна концепція вирішення конфліктів у площинах істини і земного буття. Опис таких конфліктів віднаходимо у творі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні»: «Бо нігде немає правди... немає добра... і землі нема... пропала! ...А земля пропала – усе пропало... Без землі – життя нема!». Відчуження людей від правди і землі, викривлення земельних відносин у суспільстві, зокрема, примітивне існування в сучасній Україні Земельного кадастру – це все фактори, які породжують геофілософське невдоволення багатьох людей, що концентрується в агресивній поведінці. Таке геофілософське невдоволення відображено як у працях Ф.Т. Моргуна, так і його сина В.Ф. Моргуна [4; 5] Проведений ними аналіз антиномій землеробства, фізико-економічних ідей природного землеробства С. Подолинського, В. Вернадського, М. Руденка в контексті історії України мають важливе значення для дослідження у філософії освіти комплексу питань, які виявляються М. Гайдеггером у зв'язках категорій «aletheia» і «земля» в порівняльному аналізі понять «істина» і «не-істина» [1].

Творчість Ф. та В. Моргунів надає ґрунт для вибору категорії землі як основної чи навіть імпульсної або стартової категорії для побудови філософії освіти інноваційної доби і розвитку конструктивної земної освіти. Земна освіта розуміється як антитеза до абстрактних концепцій освіти, які базуються на розумінні світу з людини, тобто з абстрактних її концепцій, замість потрібного розуміння «людини зі світу», в якому земля як економічний ресурс

завжди дістається сильним, багатим, хитрим... Націоналізація чи приватизація землі – це все процедури, що порушують справедливість. Адже абстрактно кожному жителю планети належить частка її території, хоча б державної території. І кожний громадянин України (не згадуючи вже про його статус Громадянина Землі) по факту є орендодавцем своєї частки землі, 1,3 га землі, які по законодавству йому належать. Хоча насправді віртуальна ця земля фактично розподілена між усіма тими, хто має здатності її використовувати та отримувати зиск з тієї чи іншої частки – з орної землі, що зібрано в сучасні латифундії, з лісів, які по-хижацьки вирубують і продають за кордон або добувають у них бурштин.

Космічна освіта для нас ще занадто далека. Ми не навчилися жити як люди. Але враховуючи, що філософське мислення є мислення на межі, то теорія космічної освіти як граничної форми освіти має розвиватися як аристократичне мистецтво. Нам же має допомогти земний примітивізм знаходити людині своє місце на землі та територію для нього, звичайно, потрібно це робити з урахуванням проблем і перспектив космосу, але людині, плоті від землі, украй важливо сьогодні навчитися конструктивно розбудовувати свою екосистему рідної хати і вишневого садка біля неї.

Світ не стає легшим... і йому не потрібна ідеальна солодка філософія освіти, яка вважає, що з інноваційністю доби стає легше навчатися. Філософія освіти має навчати якнайменше витратити свого часу на працю, як її інтенсифікувати.

Філософії освіти за критерієм наростання міри конструктивності філософських ідей, які характеризують різні підходи до навчання, можна класифікувати на п'ять загальних філософій освіти, на які викладачам варто посилатися в цілях розвитку їхніх заяв про філософію викладання.

За конструктивністю своїх ідей філософії освіти можна розташувати від найменш конструктивної до найбільш конструктивної у такому порядку: есенціалізм, переніалізм, прогресивізм, екзистенціалізм, соціальний реконструкціонізм. Наведемо хрестоматійну характеристику цих напрямів, запозичуючи її з сайту [6].

Основними «гравцями» *есенціалізму* вважаються Вільям Беглі, Arthur Bestor, Ерік Дональд Хірш / E.D. Hirsch. Есенціалістська філософія освіти стверджує, що школи і викладачі повинні прагнути прищепити традиційні інтелектуальні та моральні цінності студентам і зосередитися в основному на «основних» академічних предметах (наприклад, читання, історія, математика, природничі науки або

письмо). Ця мета полягає в тому, щоб гарантувати, що колективна мудрість і академічні знання передаються систематично від вчителя до учня з метою підготовки студентів бути продуктивними членами суспільства. У центрі філософії есенціалізму є вчитель, роль якого полягає у встановленні влади над усім, що відбувається у процесі навчання, у якому студенти є пасивними учасниками. Есенціалісти вважають, що студенти повинні навчатися працьовитості, дисципліни і поваги до правил.

Переніалізм (англ. Perennialism) є філософія освіти, яка фокусується на неминучості тем і ідей західної цивілізації, мистецтва, історії, «Великих книг» – творів літератури, які були визнані важливими для створення західної культури. Ця філософія стверджує, що ідеї, знайдені у Великих книгах, повинні бути в центрі уваги навчальної програми. Переніалізм розвивали Аллан Блум, Мейнард Хатчинс, Мортімер Адлер. Викладач перебуває у центрі філософії переніалізму, який є відповідальним, щоб гарантувати, що студенти отримують культурну грамотність і дізнаються про найбільші досягнення в певній галузі. Переніалісти вважають, що це може бути досягнуто за допомогою спрямовування студентів у дискусії і оцінювання їхніх знань шляхом тестування.

Прогресивізм в освіті (Джон Дьюї, Френсіс Паркер) характеризується акцентуацією студента на активний, емпіричний шлях здобуття освіти. Прогресисти вважають, що процес навчання коріниться в питаннях учня, які виникають у нього через переживання світу. Прогресивізм є особистісно-орієнтована філософія, за якою ефективні прогресивні викладачі забезпечують досвід і умови, що сприяють навчанню на практиці. Зміст навчальної програми є похідним від студентських інтересів і питань; студенти відіграють велику роль в ухваленні рішень про їхню освіту. Прогресивістичні викладачі використовують науковий метод в їхньому навчанні і заохочують демократизм у рамках навчання.

Екзистенціалізм (Жан-Поль Сартр, Серен К'єркегор) є особистісно-орієнтована філософія. Ідеї, що проводяться цією філософією освіти, знаходяться в опозиції до есенціалізму. Екзистенціалізм в освіті відкидає стандартну навчальну програму і тестування на користь відкритого діалогу зі студентами, в якому дії історичних осіб і реакції студентів на представлений зміст знаходиться в центрі уваги. Як і у прогресивізмі, вітається навчання як процес відкриття. Проте, екзистенціалісти більше прагнуть зосередитися на самопізнанні студента в рамках інтелектуальних розвідок поглибленого змісту. Викладач виступає як посередник, щоб

надати їм можливість досліджувати свої думки і свої знання, а не спрямовувати студента в тому чи іншому напрямку. Мета екзистенціальної освіти для студентів – формувати свої власні, справжні думки з різних питань.

Соціальний реконструкціонізм (Пауло Фрейре, Джордж Коунт) – це філософія освіти, яка навчальний заклад сприймає як середовище для реалізації соціальних змін і вирівнювання складних соціальних нерівностей. Навчальний план фокусується на досвіді студента і прилученні до соціальних дій з вирішення реальних проблем, як-от: насильство, голод, міжнародний тероризм, інфляція, нерівність. Центральне місце в цій філософії належить поняттю праксису, ідеї, що дії, засновані на нормальних (здорових) теоріях і цінностях можуть реально змінити ситуацію у світі. Стратегії для вирішення спірних питань (зокрема, в соціальних науках і літературі), запит, діалог, а також плюралізм точок зору є головними. Навчання на основі потреб громади і відкриття світу в класі також є загальними стратегіями. Соціальний реконструкціонізм є студенто-центрованою філософією.

В Україні чіткого поділу на такі філософські течії не спостерігається. Філософія освіти в Україні перебуває в амбівалентному процесі наближення до горизонту і водночас віддалення від нього. Хоча можна виокремити декілька шкіл філософії освіти в Україні, передусім, київську (В.П. Андрущенко, В.Г. Кремень), харківську (М.Д. Култаєва), дніпропетровську (М.І. Романенко), «космічну» О.О. Базалука, одеську тощо, але чіткого концептуального фокусу в цих школах за наведеним зразком ракурсу конструктивності поки що не помітно.

Які ж відкриття нам надає українська філософія освіти? Оцінка її вимагає наукознавчої статті про філософію освіти, дисципліну, що з'явилася за часів незалежності, і яка представлена десятками докторських і більше сотні кандидатських дисертацій. Але, мабуть, ми є свідками парадоксального розвитку: *чим успішніша філософія освіти, тим більш катастрофічна наша освіта.*

Проблема взаємозв'язку теорії і практики – ось параметр для оцінки конструктивності та розвитку як соціальних систем, так і філософії освіти. Поки що, здається, філософія освіти без належної диспетчеризації існує сама по собі, як і педагогіка, зокрема, а теорія і практика постають як два незалежні процеси. Педагоги, які ближче до практики, ніж філософи освіти, не помічають представників філософії освіти, а філософи освіти нерідко не ставлять собі завдання знайти щось у своїх колег-педагогів.

Отже, щоб підвищувати міру конструктивності філософії освіти у часи інноваційної доби і «тягучої сучасності» необхідний розвиток філософії земної освіти, що базується на розумінні людини зі світу, і надаватиме особистості конструктивні методи розв'язування реальних проблем її життєдіяльності. Перспективним шляхом розбудови земної освіти та її філософії є освоєння ідейного багатства праць агроеколога Федора Моргуна та психолога Володимира Моргуна, що фокусуються навколо проблем психологічної екології та екологічної психології багатовимірної особистості.

Література

1. Мирошников О.А. Категории «алетейя» и «земля» в философии М. Хайдеггера / О.А. Мирошников // Культура народов Причерноморья. – 2013. – № 254. – С. 213-216.
2. Моргун В.Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В.Ф. Моргун // Філософська і соціологічна думка. – К., 1992. – № 2. – С. 27-40.
3. Моргун В.Ф. Психохірургія наклепів / В.Ф. Моргун // Моргун Ф.Т. Правда про кривду / Ф.Т. Моргун, М.Т. Юрченко / [укладач, автор передмови та додатку В.Ф. Моргун]. – Полтава: Дивосвіт, 2009. – С. 81-142.
4. Моргун В.Ф. Антиномії землеробства: геноцид або порятунок народу / В.Ф. Моргун // Вернадськіанська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем. Зб. матеріалів IV Всеукраїнських Моргунівських читань з міжнародною участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В.І. Аранчій та ін.; відпов. за вип. П.В. Писаренко, М.М. Опара, В.Ф. Моргун. – Полтава: Дивосвіт, 2014. – С. 99-104.
5. Моргун В.Ф. Физико-экономические идеи природного земледелия С. Подолинского, В. Вернадского, Н. Руденко и опыт Ф. Моргуна по ускорению их внедрения в Казахстане, Украине и России // Фізико-економічні засади збалансованого розвитку агросфери (до 150-річчя від дня народження В.І. Вернадського). Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11 квітня 2013 р.) / відп. ред. Ю.О. Лупенко. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. – С. 131-140.
6. Developing Your Teaching Philosophy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://media.tcc.fl.edu/webcourses/ctll/Developing_Your_Teaching_Philosophy/index.html.